

УДК 334.012.82: 330.837

*В.А. МАМЧУР, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Інституціональний капітал як конструкт розвитку аграрного ринку

Постановка проблеми. В сучасних умовах основою розвитку аграрного бізнесу є його нематеріальні складові (активи) та їхня інноваційна цілеспрямованість. Інституціональна цінність інституціонального капіталу полягає у відображенні ефективності й формуванні нових правил гри та запровадженні їх для розвитку ринкового середовища. Проте на даному етапі в науковому середовищі майже відсутні погляди щодо інституціональної цінності й сутності інституціонального капіталу як ефективної економічної категорії, зокрема в напрямі його визначення, тлумачення та особливо оцінці його впливу на розвиток ринкового середовища і його учасників. Нами дотримується думка, що інституціональний капітал відображає як у функціонально-організаційному, так і в інституційно-еволюційному плані розвиток-регулювання аграрного ринку, що проявляється через відповідні формальні та неформальні інститути й інституції.

Власне такий ракурс постановки питання уможливує говорити про те, що інститути та інституції є складовими, що конструюють інституціональний процес формування й узгодження ринкових інтересів суб'єктів інституціональної системи. В нашому випадку такою є аграрний ринок. Основою дослідження є розкриття двох основних аспектів зазначеної проблематики, а саме: творення інституціонального капіталу та його інституціональної цінності як аспекту регулювання і саморегулювання, а також показників ефективності розвитку та функціонуван-

ня аграрного ринку. Зазначимо, що в цьому контексті розв'язання даної проблеми превалює теоретико-методичний контекст із залученням методів інституціоналізму, який (інституціоналізм) як методологія міждисциплінарного синтезу набуває беззаперечної актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічному середовищі відбуваються поодинокі спроби побудувати теоретичну основу досліджуваного питання, виходячи з категорії капітал, а також із категорії цінність. Проте їх ще недостатньо для вирішення питання, пов'язаного із формуванням теоретико-методологічного конструкта інституціонального капіталу та його інституціональної цінності. При всіх своїх евристичних (логічних) обмеженнях, які можна спостерігати із нинішніх наукових пошуків сутності інституціональний капітал, можна говорити про те, що кожне у рамках певного періоду часу розкриває потенціал для виробничо-економічного й соціального розвитку суспільства.

Але напрацювання існують лише в зародковому стані, здебільшого не сегментовані та не консолідовані в єдиний дослідницький напрям. Проте це не применшує увагу науковців до її розкриття як у загальнотеоретичному, так і в методологіко-методичному плані, зокрема в даному напрямі можна виділити напрацювання в царині, зокрема, інституціонального капіталу: С. Архіреєва [1, 2], П. Бурдье [3], О. Загурського [4], П. Кругмана [5], М. Пашкевича [6], В. Радаєва [7], Я. Столярчук [8]; соціального: А. Бови [9], М. Бойка [10], В. Бекер [11], М. Вулкока

© В.А. Мамчур, 2016

[12], О. Грішної [13], Ф. Фукуяма [14], М. Курбатової [15], І. Партса [16], Г. Тічмена [17]; інтелектуального: О. Бутнік-Сіверського [18], В. Врублевського [19], Л. Курило [20], Дж. Коулмана [21] В. Стрижака [22], Т. Стюарта. Також вважаємо за необхідне виділити напрацювання в царині: теорії й практики функціонування інституцій аграрного ринку: Г. Калетніка [23], Ю. Коваленка [24], Т.Осташко [25]; інституціоналізму: Д. Норта [26, 27], Дж. Комонза [28], Дж. Ходжсона [29], О. Шпикуляка [30, 31] та інших дослідників, які приділяють значну увагу розвитку наукової методології дослідження питання капіталу, інститутів та інституцій, а також аграрного ринку. Ми намагаємося, систематизувавши дослідження, означити теоретико-методичні аспекти інституціонального капіталу як конструкту розвитку аграрного ринку, виклавши власне авторське бачення.

Мета статті – розкриття теоретико-методологічних аспектів інституціонального капіталу, його інституціональної цінності, сутнісно-функціональних характеристик відносно аграрного ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Основою поступального розвитку аграрного ринку слід вважати його структуровану і консолідовану систему інститутів та інституцій як конструкта формування інституціонального середовища взаємодії ринкових агентів. Науковий пошук у теорії й методології інституціональної економічної науки дав змогу сформулювати теорії їх функціонування та впливу на розвиток і функціонування ринкової системи. Посилення ролі соціальних чинників економічного розвитку, зростаюче значення ролі аграрного ринку як інституціональної структури в забезпеченні стабільного економічного зростання й продовольчої безпеки, безпосередньо пов'язані з інституціональним капіталом.

У риториці вітчизняних і зарубіжних економістів інституціональний капітал як об'єкт (дефініція) економічного дослідження став вживатися порівняно недавно, про що доводять незначні наукові праці. Все зводиться до концепції інституцій та інститутів, що в зага-

льному визначаються як правила поведінки й механізми, що забезпечують їхнє дотримання. В нашому випадку інститути розглядаються механізмами регулювання та саморегулювання аграрного ринку і ринкових відносин між його учасниками.

Поглиблення розгалуженості наук про ринкові відносини в межах використання інституціонального підходу посилює проблему досконалості й узгодженості його категоріального інструментарію. Все це уможливорює говорити про те, що інституціональна економіка як напрям економічної теорії більшою мірою дає змогу розкрити сутність досліджуваної проблематики. Означений вибір ґрунтується на тому, що саме інституціональна теорія вивчає роль інститутів в еволюційному економічному процесі та у формуванні економічної поведінки, а також взаємозумовленість інституціональних змін із різними проблемами, що вивчаються економічною теорією, та може бути парадигмальною основою для досліджуваної проблематики.

Вважаємо що інституціоналізм як своєрідний напрям в економічній науці дає змогу в рамках однієї парадигми врахувати бачення різних його течій (рис. 1).

Об'єктами аналізу інституціоналізму є інститути (корпорація, держава, підприємництво, управління, власність, ціноутворення, профспілки тощо), а також правові, психологічні та морально-етичні аспекти – інституції (звичаї, навички, правила, норми, інстинкти й ін.). На думку представників інституціоналізму поняття "інститут" розглядається як первинний елемент рушійної сили суспільства в економіці та поза її межами що уможливорює дійти певної аксіоматики інституціонального капіталу, що відбиває онтологічні, гносеологічні й логічні зміни, які відбуваються.

Можна стверджувати, що інституціональний капітал нині є новою складовою ринкової економіки, конструктом формування інноваційної складової розвитку, регулювання та функціонування аграрного ринку й суспільного благополуччя.

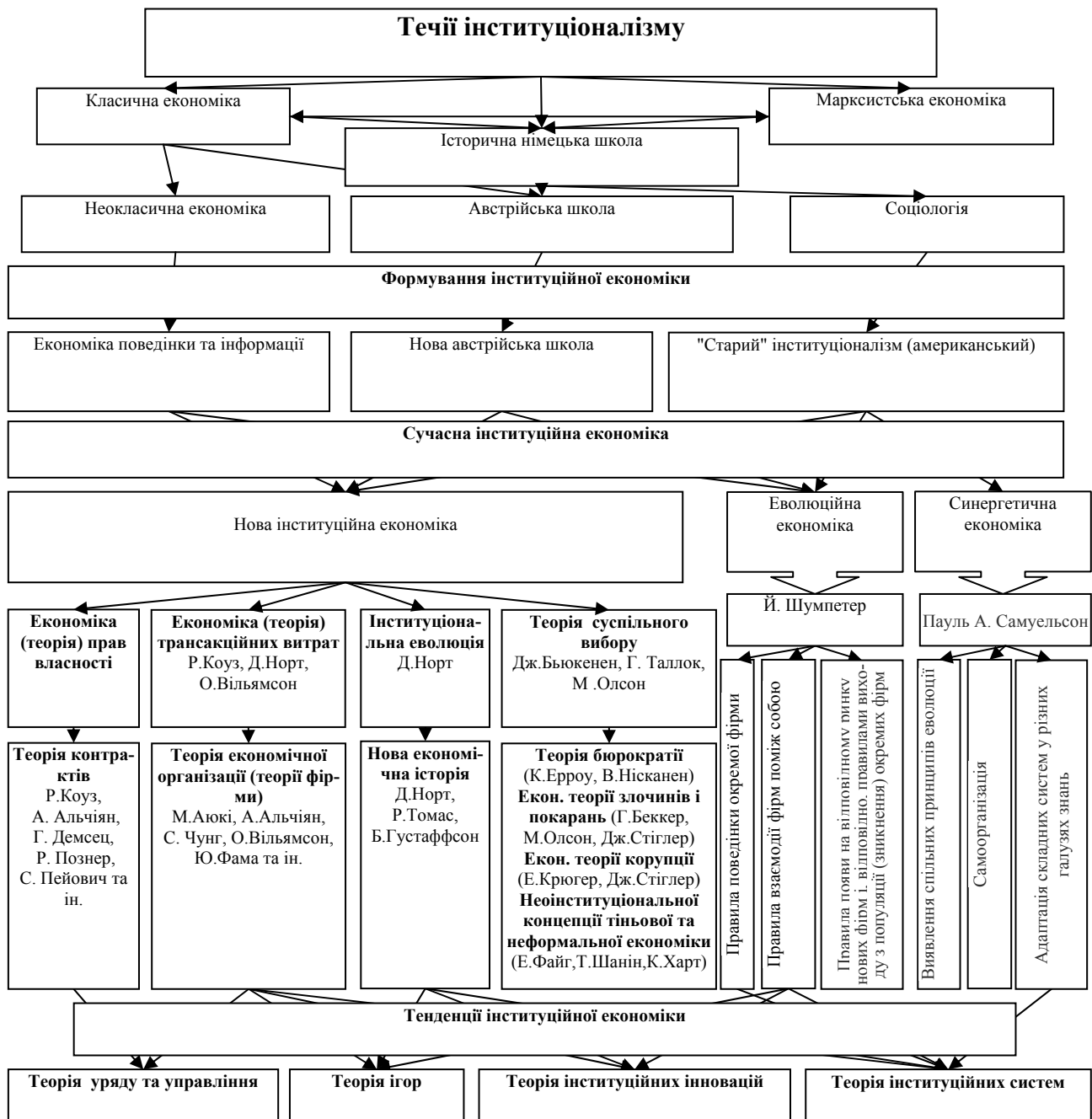

Рис. 1. Концептуальні складові інституціоналізму

Джерело: Сформовано автором на основі власних досліджень та узагальнень.

Однією із таких аксіоматичних властивостей інституціонального капіталу є інституційна цінність. У нашому випадку вона вказує на розвиток економічних процесів, динаміку змін, що відбуваються як на аграрному ринку, так і в аграрному секторі в цілому. Вартість відображає міру фізичної життєдіяльності ринкового агента. Проте в умовах постійних інституціональних змін зростає значущість інституційно-соціальних потреб, які значно розширюють ринковий обмін, про структурні й валові зміни яких підтверджує статистика. В цьому ракурсі

саме інституційна цінність характеризує міру якості життєдіяльності ринкового агента. Все це уможливорює говорити про вартість та інституційну цінність як взаємозв'язані між собою складові конструкта інституціонального капіталу. Параметри інституційної цінності інституціонального капіталу задає наука в цілому й економічна зокрема.

Звернення дослідницької уваги на необхідність синтезу інституційного та галузевого аспектів розвитку аграрного ринку передбачає опрацювання його понятійно-категоріального апарату, щоб уникнути се-

мантичних і функціональних суперечностей при концептуальному обґрунтуванні напряму дослідження категорії "інституціональний капітал аграрного ринку" та його властивостей, необхідною умовою є розкриття його структурних елементів.

У ринкових умовах ефективність інституціонального капіталу передусім залежить від ефективності функціонування ринкових інститутів й інституцій формальних і неформальних, що проявляється в підвищенні ефективності діяльності ринкових учасників, конкурентоспроможності, стійкості інституціонального середовища тощо.

Інституціональне забезпечення аграрного ринку формує дієві формальні та неформальні норми, правила й цінності. Формальні норми та правила (інститути) представлені сукупністю нормативних документів різного рівня впливу на аграрний ринок як цілісної інституціональної структури, а також відповідними інститутами й інституціями, які безпосередньо функціонують і забезпечують функціонування цієї структури.

Неформальні – цінності, традиції, довіра, репутація, що проявляється через відносини та стиль спілкування між учасниками інституціональних домовленостей, допустимості тих чи інших дій, які не передбачають порушення формальних правил (законів, постанов), проте які підпадають під недовіру й ін. Саме неформальні правила гри та норми поведінки визначають психологічно-етичну атмосферу ринкового середовища і зіставні з його організаційною культурою. Цінності та традиції в ринковому середовищі можуть трансформуватися (інституціоналізуватися) в інститути, набуваючи форм формальних правил поведінки, зокрема у формі кодексів поведінки.

Дотримуючи напряму нової інституційної економіки, можна стверджувати, що аграрний ринок не зводиться лише до обмежень ціною, пропозицією й попитом як ефективних економічних інститутів, кількістю та якістю зв'язків між ринковими агентами, відповідно до яких сума всіх рішень пояснює функціонування й розвиток ефективного аграрного ринку, який є невід'ємною інституційною структурною ланкою будь-якої ринкової економіки.

Наведемо визначення поняття дефініції "аграрний ринок" як інституціональної системи здійснення економічних, соціальних, господарських, галузевих відносин суб'єктів господарювання, завданням якого є координація виробництва, обміну, зберігання, транспортування, розподілу і купівлі товарів; сукупності спеціалізованих ринків (землі, фінансового, зерна, цукру, молока тощо), що координує процес формування відповідних правил та механізмів участі економічних агентів у цьому середовищі з метою забезпечення продовольчої безпеки й задоволення споживчих потреб громадян.

Наведене широкопланове товарне позиціонування структури аграрного ринку підтримується і О. Шпикуляком, В. Мамчуром, В. Пеховим та зумовлено тим, що аграрний ринок є по суті глобальним за значимістю (рис. 2) [31, с. 90].

Беззаперечним у своїй основі є твердження про те, що аграрний ринок потребує ефективних інститутів регулювання та в самому ринковому механізмі присутні інституційні утворення відображення ефективності ринкового процесу. Наприклад, саме таким є інституціональний капітал [31].

Розкривши сутність аграрного ринку як інституту, логіка подальших досліджень підказує про необхідність визначення змісту інституціонального капіталу як конструкта регулювання й функціонування, а також ефективності аграрного ринку, що впливає з назви статті.

У динаміці будь-яка зміна у функціонуванні інституціональної структури є результатом трансформаційних перетворень інституціонального середовища чи безпосередньо пов'язана зі змінами в самій структурі, що приводить до змін норм і правил її функціонування. Все це вимагає формування особливих правил гри, які в такій ситуації дають змогу знайти відповідні рішення та механізми їх розгляду. Саме тому, на нашу думку, необхідною умовою інституціонального забезпечення ефективного регулювання й функціонування аграрного ринку повинно здійснюватися через відповідні ринкові інститути та інституції, які в кінцевому результаті й сформують відповідний інституціональний капітал. Останній здатний відо-

бражати ті процеси, які нині відбуваються на аграрному ринку, та ефективно змінювати діючі інституціональні норми й правила.

Саме їм належить головна роль у зниженні виробничих і трансакційних витрат.

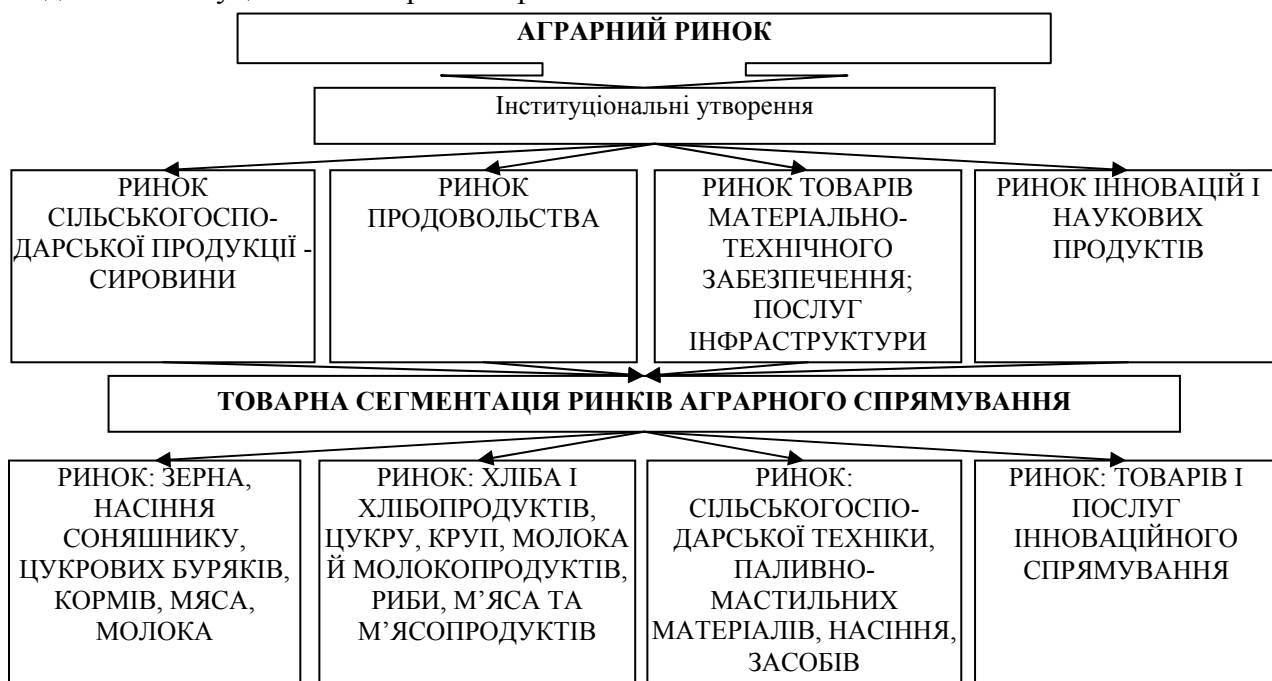

Рис. 2. Аграрний ринок і його конструкційна сегментація

Джерело: [31, с. 91].

Тому будь-яка зміна існуючих правил, будь-то формальних – нормативне забезпечення розвитку, чи неформальних – відповідальні за прийняття рішення учасниками ринку, безпосередньо впливатиме як на ефективність аграрного ринку, так і його складових.

Слід відзначити й те, що основними складовими інституціонального капіталу є нематеріальні (неформальні) активи у формі інституцій – норм, традицій, довіри, репутації, та формальні у вигляді інститутів – ціни, попиту, власності тощо. Зазначений вид капіталу здатний проявлятися не лише на рівні певної структури, а також на рівні комунікацій між учасниками ринкового середовища, в управлінських рішеннях й ін.

Коротко зупинимося на найважливіших складових інституціонального капіталу і спробуємо співвіднести його в структуру інституційного регулювання та діяльності аграрного ринку.

Насамперед зазначимо, що основним складовим інститутом його є інтелектуальний капітал. Зокрема, В. Хадсон визначає людський інтелектуальний капітал як комбінацію генетичної спадщини, художньої

освіти, досвіду, ставлення до життя й бізнесу [33, с. 46]. А. Уорд вважає, що інтелектуальний капітал це сума «острівців знань», існуючих у межах однієї компанії [33, с. 58], і завданням менеджерів є координування знань працівників із метою побудови економічної стратегії компанії. Найвдалішим стосовно аграрного сектора є визначення, дане Л. Курило, яка під інтелектуальним капіталом в аграрній сфері розглядає капітал, що формується інтелектуальними, у т.ч. людськими, й інформаційними ресурсами аграрної сфери, а також природним та економічним потенціалом територій і регіонів, що в процесі свого руху створюють нову вартість. Зокрема, автором виділено основні його складові: людський, ринковий, агроінноваційний (структурний, технологічний, організаційний), споживчий (клієнтський) капітали, які постійно взаємодіють [20].

Людський капітал є частиною інтелектуального, який має безпосереднє відношення до людини (знання, практичні навички, творчі здібності, моральні цінності, культура праці). Зупинимося на визначенні людського капіталу даному Р. Нуреевим, який розглядає його як сукупність усіх виробничих

якостей робітника, тобто він включає придбані знання, навички, а також мотивацію й енергію, що використовуються для виробництва економічних благ [34, с. 144].

Нами ж підтримується думка О. Бородіної, яка у своїх дослідженнях розмежує поняття: людина, людські ресурси, знання, капітал і людський капітал, та розглядає його як сукупність інвестованих суспільно доцільних виробничих і загальнолюдських навичок, знань, здібностей, якими володіє людина, які їй належать, є невіддільними від неї та практично використовуються у повсякденному житті [35, с. 51]. Вона також наголошує на тому, що людські ресурси можуть стати капіталом у тому випадку, коли вони даватимуть реальний дохід і створюватимуть багатство, тобто якщо людина має можливість знайти себе у суспільному виробництві [35, с. 49].

Іншим не менш важливим складовим елементом інституціонального капіталу є соціальний. П. Бурдье розглядає соціальний капітал як "сукупність актуальних або потенційних ресурсів, що пов'язані з володінням міцними зв'язками, інституціалізовані відносинами взаємного знайомства та визнання", підкреслює, що громадські рухи не виникають самі по собі, а формуються через залучення спеціальних стратегій, орієнтованих на інституалізацію групових відносин [3, с. 66]. Іншої думки Ф. Фукуяма, який визначає соціальний капітал як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримують члени громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним [14]. Проте найбільшу популярність поняття "соціальний капітал" одержало в розширеному трактуванні Дж. Коулмена, згідно з яким – це потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, що формується в міжособистісних відносинах: зобов'язання та очікування, інформаційні канали й соціальні норми [21, с. 124].

Продовжуючи аналіз складових інституціонального капіталу, доцільно зупинитись і на репутаційному капіталі, який, на нашу думку, вагомо впливає на функціонування ринкових учасників, а отже, й ринку. Іншими словами, ділова репутація ринкового учасника все більше об'єктивно перетворю-

ється у репутаційний капітал, який набуває значення стратегічного ресурсу розвитку. На думку Ф.В. Малахова, репутаційний капітал – це сума відносин організації зі співтовариством, яка визначається в конкретних показниках (довіра, репутація організації) і має формалізований стан репутаційного капіталу різних організацій [36, с. 21].

Ми обгрунтовано погоджуємося та вважаємо вдалою думку І. Решетнікової, яка пропонує розглядати репутаційний капітал як "результат прийняття, знання і довіри до дій фірми в ринкових умовах, який виростає з іміджу фірми, її репутації, соціальної відповідальності бізнесу, відносин споживчої лояльності та внутрішньофірмових відносин персоналу" [37, с. 8].

Дослідження незначної структурної складової інституціонального капіталу уможливорює вважати, що, з одного боку, він має нематеріальний характер як неформальних інституцій (норм, правил, традицій, довіри, іміджу), так і формальних інститутів (ціни, власності, знання).

Необхідно зазначити, що в рамках дослідження інституціонального капіталу як конструкта розвитку аграрного ринку також особливе місце займають й інші його складові, які нами не висвітлено, зокрема політичний, оборотний, структурний та ін. Проте, на нашу думку, їхній вплив і сутність достатньо розкриті, й не потребують додаткового пояснення.

Короткий аналіз вищенаведених різновидів капіталу дає змогу перейти до визначення економічної категорії інституціональний капітал.

Дослідження поняття інституціонального капіталу в багатьох країнах направлені в основному на пошук і збір загальних факторів та показників, що пояснюють його ефективність. Це, з одного боку, вимагає, щоб ми себе заздальгідь не обмежували рамками лише практичного (економічного) поля, в якому функціонує аграрний ринок чи кожен його учасник у різних умовах і реаліях, а й враховували б історичний характер розвитку інституційної теорії та економіки, а також такі фактори, як: традиції, звички, досвід, мораль тощо, які не піддаються формалізації й кількісній оцінці, які є інституціями, а в

умовах ринку інституціоналізуються в інституті.

Враховавши це, з одного боку, якщо говорити про виробництво як особливу функцію ринку, то основне завдання інституціонального капіталу сфокусоване на його відтворення; з іншого - інтенсифікуючи суб'єктивістський інструментарій – на фазі обміну.

Першою ознакою, якою характеризується інституціональний капітал, є традиції й норми як неформальні ринкові інституції, що виступають в ринку неформальними "правилами гри" для учасників ринкового середовища, а інституція – це домінуючий стиль мислення про структуру, форми та інституціональні закономірності функціонування будь-якої ринкової системи чи структури з урахуванням її постійних інституційних змін.

Слід відмітити думку Д. Норта який вбачає в інституції встановлені в суспільстві "правила гри", або, висловлюючись ширше, створений людиною набір формальних і неформальних обмежень, норм та правил які розглядаються окремо від індивідів та організацій [26, 27].

У суспільстві й ринку простежується наявна функціонально-видово-просторова система інститутів, які структурно виокремлено та розподілено на основі їх функціонального призначення і структурування. Видова система відповідає їхньому складу, функціональна – функціональним ознакам та призначенню, просторова – вертикальному або горизонтальному способу розвитку та функціонування, що в кінцевому результаті є основою інституціонального капіталу.

У цьому плані й розглядає Д. Норт інституціональний капітал, під яким розуміє обмеження, розроблені суспільством, які формують взаємодію всіх його учасників і структуру стимулів та обміну, чи вони політичні, соціальні чи економічні" [27]. Такої ж думки дотримує й П. Бурдье, який під інституціональним капіталом вбачає інститути, творче застосування яких забезпечує скорочення трансакційних витрат і підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів ринкових відносин [3, с. 55].

Враховуючи трактування Д. Нортом інститутів як норм економічної поведінки, формальних та неформальних правил економічної діяльності, традицій, культурних стереотипів, інституціоналізацію форми інституціонального капіталу можна розглядати як узагальнюючий результат розвитку системи інститутів, організацій, держави. В нашому випадку таким інститутом є аграрний ринок.

Іншої думки щодо інституціонального капіталу дотримує наступний автор [6, с. 166], проте розглядаючи його в аспекті регіональної економіки, а саме "інституціональний капітал регіональної системи можна визначити як сукупність правил, норм, регламентів, схем і механізмів щодо розподілу економічних ресурсів між економічними суб'єктами регіональної економіки, використання яких приводить до одержання регіональною економікою додаткової валової доданої вартості".

Можна частково погодитися із даним визначенням. Проте, на нашу думку, говорити про інституціональний капітал виключно з позиції додаткової валової доданої вартості неправомірно. Як вже було зазначено, інституціональний капітал формується не лише внаслідок існуючих формальних інститутів системи ринкових відносин (зокрема економічних), а також і неформальних інституцій – традиціями, довірою, репутацією тощо, що вже саме по собі передбачає його нематеріальну складову (активи).

Проте слід погодитися з автором у питанні існування характерних відмінностей інституціонального капіталу від інших видів капіталів, передусім інтелектуального [6, с. 167].

Зокрема, автор говорить про те, що інституціональний капітал: не може бути привласнений жодним окремим економічним суб'єктом, тому що він є колективним надбанням суспільства, держави або певної території, *а ми б додали – і ринку*; є обов'язковим для використання під час процесів створення благ усіма економічними суб'єктами, що зумовлює наявність його стабільної частки у вартості продукції та послуг *слід-погодитися за умови врахування трансакційних витрат*; не може бути взя-

тий на облік і зарахований до складу необоротних активів окремих підприємств унаслідок неможливості у даний час існування правових основ процесу його привласнення й методики обчислення його фактичної вартості-погоджуємося повністю в частині фактичної вартості, проте не слід забувати, що інституціональний капітал має і неформальну складову, яку майже неможливо обчислити, проте можна визначити через інституціональну цінність, що намагатимемося в подальшому висвітлити; інституціональному капіталу властиві міжрегіональна, міждержавна та глобальна дифузія як поступове проникнення на безоплатній основі у рамках міжнародної кооперації й інтеграції [6, с. 167].

На наше переконання інституціональний капітал є ефективним ринковим інститутом, що проявляється через його інституціональну цінність. Інституціональна складова в

сучасних умовах невизначеності, порушення ринкового економічного порядку є визначальною при поясненні природи інституціонального капіталу. Ще раз підкреслимо, що інституціональний капітал має двозначний характер, тобто є як нематеріальною, так і фізичною (матеріальною) субстанцією. В першому випадку - відображається через неформальні відносини, що існують між суб'єктами ринку, нерозривно пов'язаний з ними й тому не може продаватися або передаватися в користування або володіння; в другому - втілений безпосередньо в інтелект, новачії, обладнання тощо. Відповідно кожна із цих субстанцій формує певний капітал, наприклад, соціальний та репутаційний мають характер нематеріальної субстанції, а фізичний капітал - фізичної.

Для інституціонального капіталу характерні ієрархічна будова і структурна складова (рис. 3).

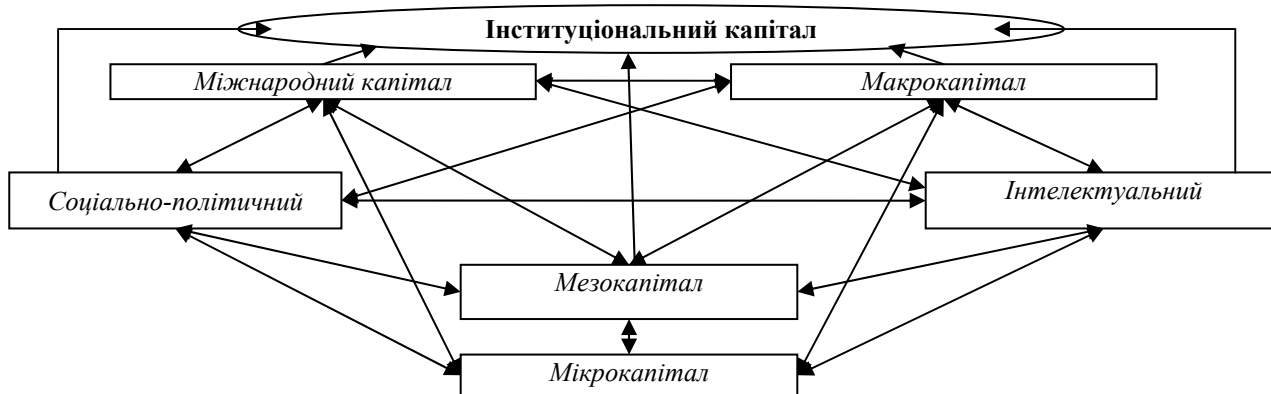

Рис. 3. Ієрархічна будова і структурна складова інституціонального капіталу

Джерело: [31].

У контексті цього слід зазначити, що минулі десятиліття сучасної економічної теорії не забезпечили головного - єдиного інституціонального бачення або певного цілісного конструкта (парадигми) категоріального апарату інституціонального капіталу.

Відносно цього вдалою є думка П. Р. Кругмана, який стверджує, що особлива (істинна) рідкість у світі - це не ресурси й навіть не добродесність, а розуміння того, що відбувається, та єдиними важливими структурними перешкодами на шляху до процвітання є застарілі парадигмальні доктрини, які затуманюють мислення людей [5].

Багато відомих економістів, зокрема А. Сміт, Д. Норт, Ж. Сей пропонують розв'язувати зазначену проблему, виходячи з вико-

ристання норм і правил (інституцій та інститутів), що має різні цілі: від визначення економічної вигоди для індивіда й охорони його здоров'я, до вимірювання загальних втрат та економічної цінності людського життя [26].

Розглядаючи основоположний компонент соціальних змін - економічну сферу ринкової діяльності, можна констатувати, що основним засобом приросту, зростання капіталу стали не виробництво і технологічні інновації, а маніпуляції свідомістю практично всіх верств населення - від споживача до державного діяча.

Все це ще раз підтверджує та вказує на формування економічної новачії у вигляді економічної категорії "інституціональний капітал". На нашу думку, досліджуючий ка-

пітал з'явився внаслідок глибокої інтеграції всіх ринкових капіталів, організованого капітал-інтелектом у вигляді наукових установ і капітал-інститутів, відповідних державних та ринкових інститутів і капітал-інституцій, відповідних неформальних відносин, заснованих на традиціях, довірі, репутації та ін. А вже наслідком цього стало те, що норми й традиції, які втілюють і реалізують у життя інститути, подавили економічні закони. Зокрема, репутаційний капітал інколи стає важливішим, ніж, наприклад, оборотний капітал.

Відповідно до сказаного, можна ще раз акцентувати увагу на існуванні двох субстанцій інституціонального капіталу, зокрема репутаційний – нематеріального значення, а оборотний – фізичного. Саме у цьому суть інституційного капіталу, а не в зростанні знання й використанні комп'ютерів та Інтернету.

У рамках інституціонального капіталу, а якщо точніше його інституційною сутністю, яка має як матеріальний, так і нематеріальний характер та проявляється в сукупності формальних і неформальних правил гри (інституцій), що є, орієнтиром або нормою для забезпечення відносної рівноваги між ринковим попитом та ринковою пропозицією, ціною й ціноутворенням (економічними інститутами). Саме розрив між ними є однією з основних проблем сучасного ефективного розвитку та функціонування ринку й ринкової системи. У цьому полягає інституціональна цінність інституціонального капіталу, яка відображає не тільки міру витрат, а також складових соціальних орієнтирів, цінностей, спекуляцій. Можна сказати, що інституційна цінність інституціонального капіталу - це вищою мірою суб'єктивована оцінка споживаної наданої послуги, корисні якості якої формуються або в процесі колективного користування, або ж унаслідок спочатку високого суспільного визнання.

Аграрний ринок як домінуюча інституціональна форма функціонування ринку в цілому створює фіктивний капітал, який ніяк не може виявлятися без суб'єктивістсько-психологічного ставлення. Але парадокс у тому, що реальні активи в своїй оцінці залежать, насамперед, від руху і поведінки ринкових учасників, інститутів, де формується помилкова соціальна вартість.

Відносно цього вважаємо, що інституціональний капітал нині структурує й об'єднує в собі всі види капіталу, приводячи їх у дію та забезпечує їх відтворення і функціонування через формування відповідних інституційних умов та норм. Уміння організації всієї сукупності інституційного капіталу забезпечується через усунення низької ефективності функціонування ринкових інститутів й інституцій. Кожному структурному рівню аграрного ринку (див. рис. 2) відповідає сукупний вплив певних інститутів та інституцій, що відображають інституціональний стан їх економічного, соціального, асоціального, культурного, репутаційного й інших видів капіталу. Результатом розвитку системи інститутів є інституціональне оформлення тієї або іншої форми аграрного ринку.

За результатами описаних інституціональних характеристик, якими володіє інституціональний капітал, нами сегментовано конструкт інституціонального капіталу аграрного ринку (рис. 4), який вважаємо відкритим для коригування, яке необхідне для того, щоб пристосовувати її до особливих інституціональних рівнів аграрного ринку.

Враховуючи те, що інституціональний капітал забезпечує дохідність суб'єктам господарювання, а останні є ефективним інститутом ринку, яким виявляється підприємство, можна говорити про те, що формується відповідна категорія інституціонального підприємництва, яке розглядаємо як свідоме та цілеспрямоване запровадження економічними агентами в господарюючу систему реальних інститутів (здебільшого правових), функціонування яких безпосередньо впливає на зменшення трансакційних витрат і підвищення ефективності ведення підприємницької діяльності.

Саме сукупність ефективних ринкових інститутів (норм та правил гри) завжди забезпечує дохідність суб'єктам господарювання. Система інститутів, сприяючи одержанню доходу суб'єктами господарювання (позитивний чи негативний) і є інтегрованими складовими інституціонального капіталу, здатного впливати на інституціонально-економічний механізм реалізації ефективності функціонування аграрного ринку.

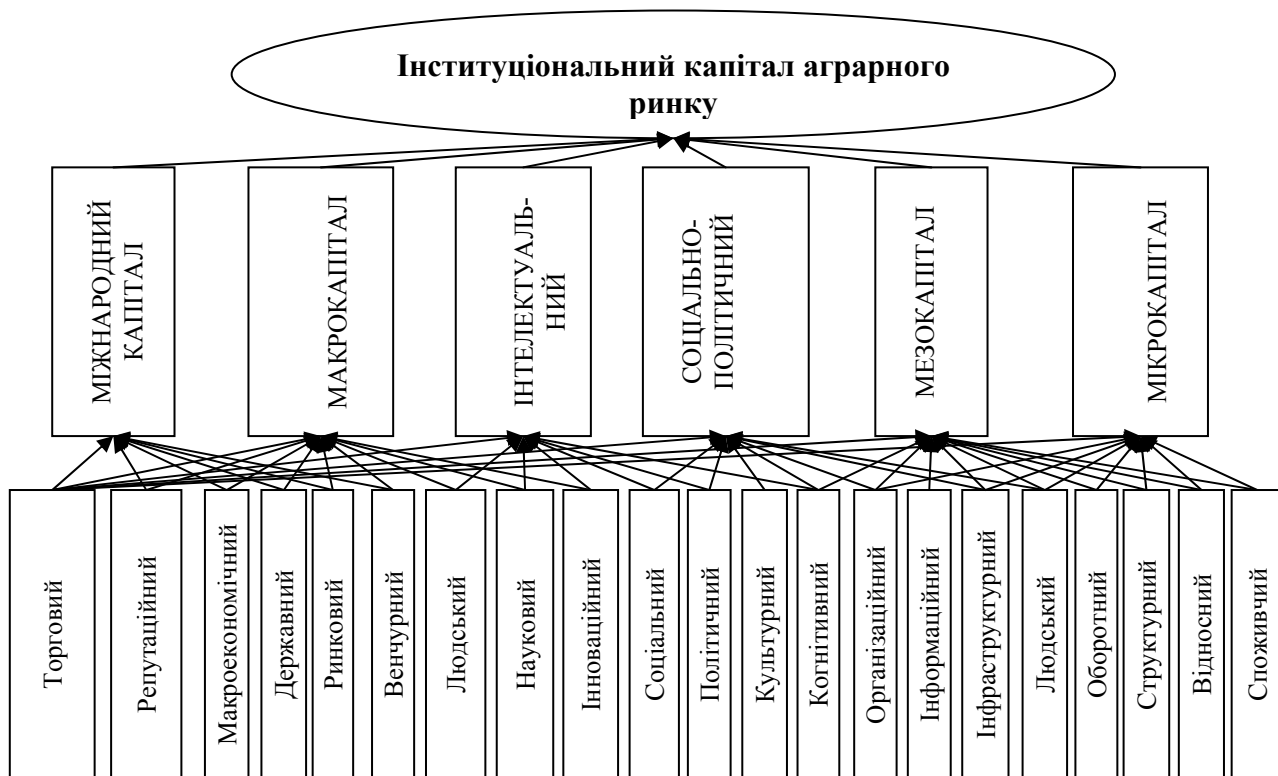

Рис. 4. Загальний конструкт інституціонального капіталу аграрного ринку

Джерело: Сформовано автором на основі власного дослідження та узагальнення.

Виходячи із вищесказаного та після опрацювання певної літератури, доцільним і необхідним є формулювання поняття, яке в запропонованій нами моделі трактується як інституціональний капітал аграрного ринку.

Також вважаємо доцільним навести власне бачення досліджуваної проблематики, а саме поняття категорії "інституціонального капіталу", під яким розглядаємо накопичений і збережений у процесі розвитку країни набір взаємозв'язаних між собою інститутів та інституцій (формальних і неформальних), які забезпечують умови для розширеного й ефективного економічного зростання та розвитку. А враховуючи інституціональну структуру дослідження, в нашому випадку такою є аграрний ринок, можна сказати, що "інституціональний капітал аграрного ринку" – це сукупність накопичених і збережених у процесі розвитку аграрного ринку формальних та неформальних норм і правил (інститутів та інституцій), які вважаються конструктом і забезпечують відповідні інституційні умови ефективного розвитку та функціонування ринку й підвищення ефективності та конкурентоспроможності його учасників.

Як висновок, формування інституціонального капіталу аграрного ринку безпосередньо залежить від злагодженості всіх інституціональних інструментів і механізмів, самих інститутів й інституцій цілісності інституціонального оточення аграрного ринку, а якщо точніше його інституціонального середовища (рис. 5).

Кожен із інститутів інституціональної структури безпосередньо впливає на розвиток та функціонування аграрного ринку, і як результат формують відповідні інституціональні умови та інструментарій її цілісного інституціонального оточення.

Ще раз слід відзначити, що саме інституційна цінність інституціонального капіталу відображає норму впливу, діяльності й контролю всіх видів капіталу, ефективність останніх відображається через зростання прибутку. Проте прибуток неможливо зрозуміти без розуміння поняття витрат. Не слід забувати, що витрати залежно від їх направленості та застосування мають різну сутність. Ми ж із урахуванням інституціональної складової інституційного капіталу дотримуємо думки про врахування всіх витрат функціонування інституціональної системи аграрного ринку, особливо трансакційних.

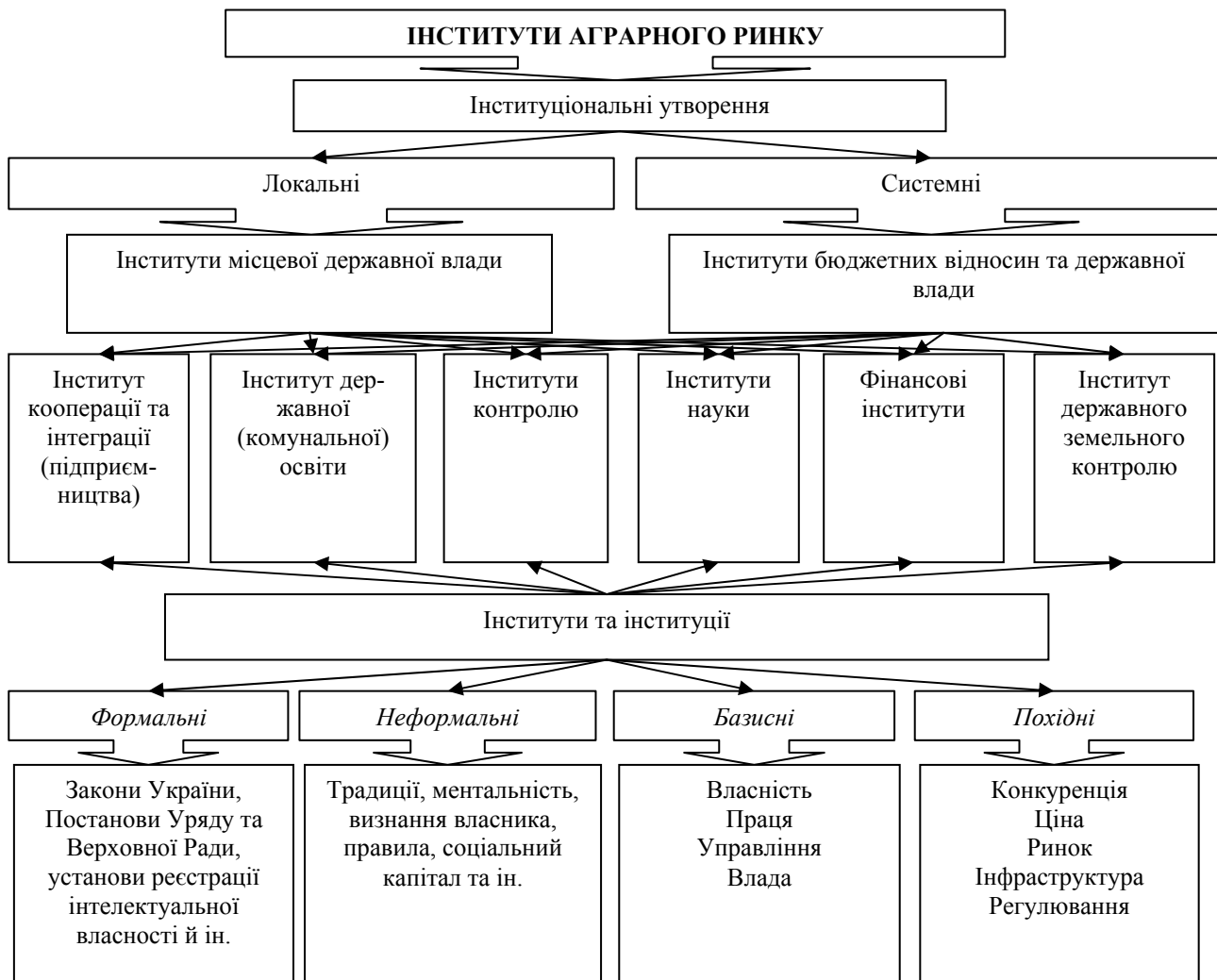

Рис. 5. Інституціональне середовище аграрного ринку

Джерело: Сформовано автором на основі власного дослідження та узагальнення.

Проте ми не претендуємо на остаточність суджень, оскільки це лише концептуальне бачення проблеми, адже в її науковому розв'язанні ще багато незвіданого.

Висновки. В Україні формування економічної категорії інституціональний капітал як конструкта розвитку аграрного ринку знаходиться лише в початковому науковому пошуку й відбувається дуже слабкими темпами, що зумовлено несформованістю ефективних ринкових інститутів та інституцій, що деформує взаємодію складових інституціонального капіталу.

Проте інституціональний капітал як основа інституціональної системи аграрного ринку, структуруючи в собі всі існуючі й новостворювані форми капіталу, забезпечує аграрному ринку ефективні правила гри, а його учасникам збільшення доходів і прибутків, підвищує соціальну відповідальність учасників ринку.

Дослідження піднятої проблеми дало змогу означити теоретичні аспекти розуміння сутності дефініції "інституціональний капітал", висвітлити концептуальне бачення його характерних складових елементів, що детермінують його як ефективного конструкта розвитку аграрного ринку. Задані аспекти наукового пошуку є дороговказом для подальшого наукового пошуку категорії інституціональний капітал.

Як результат, інституціональний капітал є важливим конструктом розвитку аграрного ринку, зміцнення позицій його учасників, забезпечуючи додатковими конкурентними перевагами на ринках праці, капіталу, ресурсів, цінних паперів.

Отже, "інституціональний капітал аграрного ринку" це комбінація матеріальних і невідчутних (нематеріальних) активів, включаючи інноваційно-інтелектуальну складову, сукупність інституцій та інститу-

тів, які консолідує правила, регламенти, норми, організації й структури, дія яких спрямована на упорядкування поведінки економічних агентів, за допомогою яких підтримуються переваги на ринку.

Співвідношення інституційного забезпечення розвитку аграрного ринку та різних видів капіталу дало змогу зробити кілька важливих висновків, а саме: по-перше, інституціональний капітал є нематеріальним активом, що проявляється через неформальні норми й правила – інституції; по-друге, є формальним активом і проявляється через

формальні інститути (ціну, власність, знання, управління); по-третє, капітальні властивості проявляються в його здатності формувати та впорядкувати ринкові процеси через формальні та неформальні інституціональні домовленості; по-четверте, відображає ефективність функціонування аграрного ринку як цілісної інституціональної системи.

Обмеження, що накладаються на інституційне забезпечення функціонування аграрного ринку інституціональним капіталом, підтверджують ієрархічність його інституційного середовища.

Список використаних джерел

1. *Архиреев С. И.* Институциональный капитал как объект анализа внешней среды социально-экономических систем / С.И. Архиреев.-Труды X-ї Міжнародної наук.-практ. конф. «Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум-2014». – Харків: НТУ «ХП», 2014. – С. 259-261.
2. *Архиреев С. И.* Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации: моногр. / С.И. Архиреев – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 288с.
3. *Bourdieu P.* The forms of capital. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. – New York.: Greenwood, 1985.
4. *Загурський О.М.* Інституціональний капітал аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / О.М. Загурський // Фінанси України. – 2013. – № 6. – С. 79-90.
5. *Krugman Paul Robin,* The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008. – W. W. Norton, 2008. – 224 p.
6. *Пашкевич М.* Розвиток продуктивних сил в аспекті системного державного управління [Електронний ресурс] / М. Пашкевич // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 163-169. – Режим доступу до журн. : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12pmsdsu.pdf>.
7. *Радаев В.В.* Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / В.В. Радаев // Общественные науки и современность – 2003. – №2. - С. 5-16.
8. *Столярчук Я.* Новітні тенденції міжнародної монополізації капіталу / Я. Столярчук // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8–9. – С. 104–127.
9. *Бова А.* Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного / А. Бова // Економічний часопис XXI. – 2003. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://soskin.info/ea/2003/5/20030517.html>.
10. *Бойко М.М.* Соціальний капітал в економічному вимірі: сутність, види, типи та форми прояву / М.М. Бойко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. праць. – 2012. – № 1 (3). – С. 176–181
11. *Baker W.* Achieving Success Through Social Capital // [www. bharatwaves.com/ portal/modules/smartsection/makepdf.php?itemid=65](http://www.bharatwaves.com/portal/modules/smartsection/makepdf.php?itemid=65).
12. *Woolcock M., Narayan D.* Social Capital: Implications for Development Theory // The World Bank Research Observer – 2000. – №15. – P. 225-251.
13. *Грیشнова О.А.* Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу / О.А. Грیشнова, Н.А. Полив'яна // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 5. – С. 19– 24.
14. *Fukuyama, F.* Social capital and civil society. International Monetary Fund. October 1, 1999. [Електроннийресурс]. – Режимдоступудостатті: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
15. *Курбатова М.В.* Структура социального капитала как фактор институционального развития региона / М.В. Курбатова, С.Н. Левин, Е.С. Коган // Общественные науки и современность. – 2010. – № 6. – С. 37– 51
16. *Партс Ив.* Роль социального капитала в экономическом развитии переходных стран. 1 июля. - 2008. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ua/crossroad_full.php?m_id=13246/
17. *Teachman J., Paasch K., Carver K.* Social Capital and the Generation of Human Capital // Social Forces – 1997. Vol. 75, №4. P. 1 – 17.
18. *Бутнік-Сіверський О.Б.* Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал – 2002. - № 1.-С.16-27.
19. *Врублевський В. К.* Інтелектуальний капітал і формування сучасної (модерної) української нації/ В.К. Врублевський. // Наук. вісн. Академії муніципального управління. - 2005. Вип.1. - С.48-55.
20. *Курило Л. І.* Інтелектуальний капітал в аграрній сфері економіки [Текст] : моног. / Л. І. Курило. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012. — 322 с.
21. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность – 2001. – №3. – С.121-139.
22. *Стрижак О.О.* Формування інтелектуального капіталу підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. О.О. Стрижак. – Харків, 2004.-20 с.

23. *Калетнік Г.М.* Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект : моногр. / Г.М. Калетнік, О.Г. Шпикуляк, Г.О. Пчелянська. – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – 324 с.
24. *Коваленко Ю.С.* Аграрний ринок України: організація та управління / Ю.С. Коваленко – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
25. *Осташко Т. О.* Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку / Т.О. Осташко – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. – 56 с.
26. *Норт Д.* Інститути, інституціональні зміни та функціонування економіки; [пер. с англ. А.Н. Нестеренко] / Д. Норт – М.: Начала, 1997. – 192 с.
27. *North, Douglass.* "Instituciones, cambio institucional y desempeño económico". México, Fondo de Cultura Económica, 1995. P. 13.
28. *Commons J.R.* Institutional Economics // American Economic Review/ – V.21. – 1931. – P. 68-657. – <http://www.socserv2.socsci.mcmaster.ca>
29. *Ходжосон Дж.* Економічна теорія та інститути: Манифест сучасної інституціональної економічної теорії; [пер. с англ.] / Дж. Ходжосон – М.: Дело, 2003. – 464 с.
30. *Шпикуляк О.Г.* Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: моногр. / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
31. *Шпикуляк О. Г.* Інституціональний капітал регулювання і соціальний – саморегулювання аграрного ринку: концептуально-методологічні аспекти аналізу / О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур, В. А. Пехов // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2015. №4. – С.88–101.
32. *Шпикуляк О.Г.* Формування та інституціоналізація соціального капіталу у розвитку аграрного підприємництва: методологічні аспекти оцінки / О.Г. Шпикуляк, В.А. Пехов. // Економіка АПК – 2015.-№11. – С. 102-107.
33. *Edvinsson L., Kapitał intelektualny.* // L. Edvinsson, M. Malone/ Warszawa, PWN. Warszawa, Difin. – 2002. – 139 с.
34. *Нуреев Р.* Теорії розвитку: нові моделі економічного зростання (вклад людського капіталу) Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. – №9. – С. 136–157.
35. *Бородіна О. М.* Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О. М. Бородіна // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 48–53.
36. *Малахов Ф.В.* Управління процесом формування та розвитку репутації сучасної російської організації: автореф. дис. канд. соціол. наук. / Ф.В. Малахов – М., 2009. – 26 с.
37. *Решетникова И.И.* Репутаційний капітал: основи формування та проблеми управління: моногр. / И.И. Решетникова. – Волгоград: Научное издательство, 2010. – 240.
38. *Мамчур В.А.* Інституціональний капітал як основа розвитку аграрного ринку / В.А. Мамчур // Сб. науч. трудов "Экономические и организационные проблемы управления в современных условиях" – Брянск: Брянский гос. технич. ун-т, 2014. – С. 333-341.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2016 р.

* * *

Новини АПК

Досвід Нової Зеландії цінний у контексті підтримки малого фермерства в Україні

Успішний досвід розвитку сільськогосподарського сектору Нової Зеландії може бути запозичений Україною. Про це сказав Міністр аграрної політики та продовольства Тарас Кутовий під час зустрічі з Надзвичайним та Повноважним Послом Нової Зеландії в Республіці Польща та Україні (за сумісництвом) Венді Хінтон. Цей досвід цікавий в контексті підтримки малих підприємців на селі. "У зв'язку з цим ми розглядаємо можливості обміну досвідом малих фермерів між Україною та Новою Зеландією", – повідомив у ході зустрічі Міністр.

Тарас Кутовий зазначив, що розвиток української аграрної галузі вимагає нових підходів та методів, які мають базуватися на інноваційних досягненнях. «Незважаючи на те, що логістика між Україною та Новою Зеландією не досить розвинута, обмін досвідом у сфері фермерства та тваринництва для нас дуже важливий».

Очільник відомства звернув увагу на перспективи розвитку органічної продукції в Україні: «Мінагрополітики бачить перспективи аграрного розвитку України у сфері органічного та природного виробництва. Ми здатні експортувати українську продукцію без ГМО, яка має великий потенціал».

Спілкуючись із Надзвичайним та Повноважним Послом Нової Зеландії, Тарас Кутовий також зазначив, що Україна сьогодні є вагомим експортером продовольства у світі та займає лідируючі позиції на світовому ринку. «Український аграрний сектор зазнав структурних змін, але нам вдалося знайти нові ринки збуту для своєї продукції. Україна стала третім найбільшим експортером зерна у світі після США і ЄС, а також є світовим лідером з експорту соняшникової олії, кукурудзи, ячменю, пшениці, сої та м'яса птиці», – сказав Міністр.

Прес-служба Мінагрополітики України